

ΚΕΙΜΗΛΙΑ ΤΟΥ ἉΓΙΟΥ ΟΡΟΥΣ

Εἰς τὰς εἴκοσι Μονὰς τοῦ Ἁγίου Ὄρους, τῆς μικρᾶς Ἐθρακῆς ἀλλὰ πλουσίας εἰς βλάστησιν καὶ πηγὰς ζερσονήσου τῆς ἐκτεινομένης κατὰ τὴν ἀνατολικὴν ἄκρην τῆς Χαλκιδικῆς ἐν Μακεδονίᾳ καὶ διατεμνομένης κατὰ μῆκος ὑπὸ τοῦ περιφήμου ὄρους Ἄθω, διασφύζονται πολυτιμώτατα ἐκκλησιαστικὰ ἀντικείμενα μεσαιωνικῆς ἐποχῆς, ἀξιολογώτερα ἐξ ὄλων, ὅσα φυλάσσονται εἰς μεσαιωνικὰ Μουσεῖα, Θεσαυροφυλάκια καὶ ἰδιωτικὰς συλλογὰς.

Τὴν ὑπαρξίν τῶν πολυτίμων τούτων κειμηλίων εἰς τὰς Μονὰς τοῦ Ἄθω ἐξηγεῖ ἡ μακρὰ ἱστορία των, ἡ λαβοῦσα τὴν ἀρχὴν ἀπὸ τῆς λαμπροτέρας ἐποχῆς τοῦ μεσαιωνικοῦ Ἑλληνισμοῦ, τῆς ἐποχῆς τῶν μεγάλων τῆς βυζαντινῆς ἐποποιίας αὐτοκρατόρων: Νικηφόρου Φωκᾶ, Τσιμισκῆ καὶ Βουλγαροκτόνου καὶ συνδεομένη πρὸς τὰς τύχας τοῦ Γένους καὶ ἰδίως τοὺς χρόνους τῆς τουρκικῆς δουλείας, κατὰ τοὺς ὁποίους ἐχρησίμευον αἱ Μοναὶ τοῦ Ἁγίου Ὄρους ὡς τὸ ἄσυλον παντὸς λογίου μὴ θέλοντος ἢ μὴ δυναμένου νὰ ἐκπατρισθῇ καὶ ὡς τὸ καταφύγιον παντὸς Ὀρθοδόξου ἡγεμόνος, ἐκπτώτου Πατριάρχου ἢ Ἀρχιερέως, συναποκομίζοντος καὶ κληροδοτοῦντος τὰ τιμαλφῆ του ἀντικείμενα, ἄμφια καὶ ἄλλα εἰς τὰς Μονὰς τῆς ἀρεσκείας του. Τὴν διάσωσιν ἀπ' ἐτέρου τῶν κειμηλίων τούτων ἀπὸ τῶν ἀλλεπαλλήλων βαρβαρικῶν ἐπιδρομῶν ἐρημνεύει τὸ ὄχυρόν τῶν Μονῶν τοῦ Ἁγίου Ὄρους, αἵτινες εἶνε ἐκτισμέναι ἐντὸς τετραγώνου συνήθως περιβόλου μὲ ἰσχυρὰ τεῖχη, πολυορόφους

τετραγωνικούς ἢ στρογγύλους θόλωτους πύργους καὶ διπλοῦς πυλῶνας, περικλείοντας εὐρύχωρον Αὐλὴν, εἰς τὸ μέσον τῆς ὁποίας εὐρίσκεται τὸ Καθολικὸν καὶ ἡ Τράπεζα—ὁ κυριώτερος δηλ. Ναὸς ἐκάστης Μονῆς, ἣτις συνήθως ἔχει καὶ ἄλλα αὐτοτελῆ ἢ εἰς τὸ Καθολικὸν προσηρητημένα παρεκκλήσια, καὶ τὸ Ἐστιατόριον—κυκλοτερῶς δὲ τὰ ἐπὶ τῶν τειχῶν στηριζόμενα κελλία τῶν μοναχῶν εἰς δύο ἢ περισσοτέρους ὀρόφους διηρημένα καὶ φέροντα συνήθως στοὰς κατὰ τὴν πρόσοψιν τὴν βλέπουσαν πρὸς τὴν Αὐλὴν.

Ἐν προσθέσει τις εἰς τ' ἀνωτέρω καὶ τὰ δῶρα τὰ προσφερόμενα ὑπὸ τῶν Βυζαντινῶν Αὐτοκρατόρων πρὸς τὰς ἀγιορειτικὰς Μονάς, τὰ θρησκευτικὰ ἀντικείμενα βυζαντινῶν ἀρχόντων, πολλοὶ τῶν ὁποίων ἀντήλλασον, ὡς γνωστόν, συνηθέστατα τὸ ἀξίωμα τῶν πρὸς τὸ ράσον τοῦ μοναχοῦ, συναποκομίζοντες τὰ οἰκογενειακά τῶν κειμήλια, καὶ τέλος τὰς πλουσίας δωρεὰς τῶν ἡγεμόνων τῶν παραδουναβίων χωρῶν καὶ τῆς Ρωσσίας, δύναται νὰ σχηματίσῃ ἰδέαν τινὰ περὶ τοῦ πλούτου καὶ τῆς ἀξίας τῶν μοναστηριακῶν τούτων κειμηλίων.

*

Προτοῦ προβῶμεν ὁμως εἰς τὴν περιγραφὴν δειγμάτων τινῶν ἐκ τῶν κειμηλίων τούτων τοῦ Ἁθῶ, ὅσα ὁ ὠρισμένος χῶρος τοῦ Ἡμερολογίου ἐπιτρέπει, νομίζομεν ἀναγκαῖον νὰ ἐρμηνεύσωμεν τὸν ὄρον μοναστηριακὰ κειμήλια.

Κειμήλια μοναστηριακὰ ὀνομάζομεν συνήθως τὰ πολύτιμα ἀλλὰ καὶ καλλιτεχνικὰ ἐκκλησιαστικὰ ἀντικείμενα τὰ φυλασσόμενα ἐντὸς τοῦ Καθολικοῦ ἢ ἐντὸς τῶν Θησαυροφυλακίων ἐκάστης Μονῆς, ἣτοι τῆς **Βιβλιοθήκης**—ἐν Ἁγίῳ Ὄρει συνήθως εὐρίσκεται αὕτη εἰς τὸν ὀχυρώτερον παρὰ τὰ τεῖχη πύργων τῶν Μονῶν—ἐνθα φυλάσσονται οἱ Κώδικες, χειρόγραφα πολύτιμα ἐπὶ μεμβράνης: Εὐαγγέλια, ψαλτήρια, ἀγιολογικὰ ἔργα κ. ἄ. κοσμούμενα πολλάκις διὰ μικρογραφιῶν (miniatures)—καὶ τῶν **Σκευοφυλακίου**, ἰδιαίτερου διαμερίσματος ἀσφαλοῦς καὶ ἀπροσίτου εἰς τοὺς πολλοὺς—συνήθως ἐν Ἁθῶ εἰς τὰ Ὑπερῶα τῶν

Καθολικῶν ἢ καὶ ἐντὸς τοῦ Ἱεροῦ Βήματος εὐρισκομένον — ἐνθα φυλάσσονται πολυτιμώτατα χρυσόδετα μετ' ἀναγλύφων διακοσμήσεων Εὐαγγέλια, εἰκονίδια παλαιὰ μετ' ἐπιχρῦσων ἐπενδύσεων ἢ ἐσθῆτων, φορητὰ ψηφιδωτὰ εἰκόνες, βαρύτιμα λειτουργικὰ σκεύη (δισκοπότηρα κ. ἄ.), ξυλόγλυπτοι Σταυροὶ ἐπενδεδυμένοι διὰ χρυσῶν ἢ ἐσμάλτωμένων περιβλημάτων καὶ πολυτίμων λίθων καὶ τέλος χρυσοποίκιλτα ἱερατικὰ ἄμφια παντὸς βαθμοῦ καὶ χρήσεως, ἦτοι ἀρχιερατικοὶ σάκκοι, ὁμοιόφορα, μίτραι, ἐπιμάνικα, ἐπιγονάτια, ἐγκόλπια καὶ πατερίτσαι ἐξ ἐλεφαντοστοῦ, χρυσόδετοι ἢ ἐσμάλτωμένοι — ἱερατικὰ φαιλόνια καὶ ἐπιτραχήλια — στιχάρια καὶ ὀράρια τοῦ διακόνου — καλύμματα τῶν λειτουργικῶν σκευῶν καὶ Ἐπιτάφιοι, πολύτιμα δηλ. ὀρθογώνια μετὰ θυσάνων ὑφάσματα, ἐπὶ τῶν ὁποίων ἔχει κεντηθῆ ὁ Ἐπιτάφιος Θρῆνος. Εἰς τὰ μοναστηριακὰ κειμήλια περιλαμβάνονται ἀκόμη καὶ αἱ τιμώμεναι ὡς θαυματουργοὶ εἰκόνες, περὶ τὰς ὁποίας κύκλος παραδόσεων ἔχει σχηματισθῆ καὶ αἱ λειψανοθήκαι, ἦτοι διαφόρων σχημάτων χρυσᾶ, ἀργυρᾶ καὶ ἐσμάλτωμένα μετ' ἀναγλύφων ἢ ὀστρεῖνα (κοινῶς σεντέφια) κιβωτίδια, ἐντὸς τῶν ὁποίων φυλάσσονται τεμάχια λειψάνων ἁγίων. Τὰ τελευταῖα εἶνε ἐπόμενονον οἱ μοναχοὶ νὰ θεωρῶσι καὶ ν' ἀνακηρύττωσιν ὡς τὰ κατ' ἐξοχὴν κειμήλια τοῦ Ἄθω.

✱

Ἐκ τῶν κειμηλίων τούτων τοῦ Ἁγίου Ὄρους — φωτογραφικὴν σειρὰν τῶν ὁποίων κατήρτισα κατὰ τὴν τελευταίαν κατ' Αὐγουστον παρελθόντος ἔτους περιοδείαν μου — παραθέτω δείγματά τινα ἐνταῦθα, προτιμῶν τὰ μὴ δημοσιευθέντα εἰσέτι ἢ ἄγνωστα εἰς εὐρύτερους κύκλους φορητὰ μωσαϊκᾶ, εἰκονίδια μὲ ἐπιχρῦσους ἐπενδύσεις, χρυσόδετα Εὐαγγέλια καὶ θαυματουργοὺς εἰκόνας καὶ ἀναβάλλων δι' ἄλλην εὐκαιρίαν τὴν περιγραφὴν τῶν πολυτίμων ἱστορημένων χειρογράφων, τῶν ἁμφίων καὶ τῶν ξυλόγλυπτικῶν ἔργων.

Κατ' ἀρχὰς παρέχω δείγμα ἐκ τῶν θαυματουργῶν εἰκό-

νων τοῦ Ἁγίου Ὁρους τὴν περίφημον εἰκόνα τῆς Μονῆς Βατοπεδίου, τὴν τιμωμένην μεγάλως ἐν Ἀθῶν καὶ λεγομένην **Θεοτόκον Παραμυθίαν** (εἰκ. 1), πρὸς τιμὴν τῆς ὁποίας ἰδρύθη ἴδιον παρεκκλήσιον εἰς τὸ Ὑπερῶν τοῦ Καθολικοῦ τῆς Μονῆς. Αἱ ἀγιορειτικαὶ παραδόσεις τὸ διὰ

Εἰκ. 1. Ἡ θαυματουργὸς εἰκὼν τῆς Παραμυθίας ἐν τῇ Μονῇ Βατοπεδίου.

τῆς εἰκόνης ταύτης τελεσθῆν θαῦμα, ὅπερ διηγούμεθα κατωτέρω, ἀνάγουν εἰς τὸν Θ' αἰῶνα (τὴν 21 Ἰανουαρίου τοῦ ἔτους 807) πιστεύουν δὲ ὅτι ἔχει μετασηματισθῆ ἀφ' ἑαυτῆς ἕνεκα θαύματος ἡ εἰκὼν ἐκ τοῦ συνήθους τύπου τῆς ἐνθρόνου βρεφοκρατοῦσης Θεοτόκου εἰς τὴν σημερινήν της μορφήν. Κατὰ τὰς παραδόσεις ταύτας παλαιόθεν ἡ εἰκὼν

αὕτη τῆς Θεοτόκου ἦτο τοποθετημένη εἰς τὸν Νάρθηκα τοῦ Καθολικοῦ τῆς Μονῆς ὅπου τελοῦνται ὡς γνωστόν, αἱ ἑωθιναὶ ἀκολουθίαι (Μεσονυκτικὸν - Ὁρθρος) ἡμέραν τινά, μετὰ τὸ τέλος τοῦ Ὁρθρου, ὁ μὲν Ἑγούμενος παρέμεινε προσευχόμενος ἐν τῷ Ναῷ ἔμπροσθεν τῆς εἰκόνας τῆς Θεοτόκου, οἱ δὲ μοναχοὶ ἀπῆλθον εἰς τὰ κελλία των, ἠτοιμάζετο δὲ ὁ πορτάρης (θυρωρὸς) ν' ἀνοίξῃ τὰς πύλας τῆς Μονῆς· αἴφνης φωνὴ ἀκούεται ἐκ τῆς εἰκόνας πρὸς τὸν προσευχόμενον Ἑγούμενον ἀπευθυνομένη «Μὴ ἀνοίξετε σήμερον τὰς πύλας τῆς Μονῆς· ἀλλ' ἀναβάντες ἐπὶ τῶν τειχῶν ἀποδιώξατε τοὺς πειρατὰς!»· ἐκπλαγεὶς ὁ Ἑγούμενος ἐνητένισε τὴν εἰκόνα καὶ βλέπει ἐκκληκτικώτατον θαῦμα· τὰ πρόσωπα τῆς Θεοτόκου καὶ τοῦ Χριστοῦ τῷ ἐφάνησαν ζῶντα· ὁ Χριστὸς ἐκτείνει τὴν δεξιάν του ἐπικαλύπτων δι' αὐτῆς τὸ στόμα τῆς Μητρὸς καὶ βλοσυρῶς ἀτενίζων αὐτὴν λέγει: «Μὴ, Μῆτερ, εἴπῃς τοῦτο εἰς αὐτοὺς, ἀλλὰ τιμωρηθῆτωσαν πρεπόντως!»· ἡ Θεοτόκος ὁμως ἐκκλίνουσα δεξιόθεν τὸ πρόσωπον ἐπαναλαμβάνει τρεῖς τὴν προσταγὴν καὶ καταφιλοῦσα τὴν χεῖρα τοῦ Υἱοῦ ζητεῖ νὰ τὸν ἐξευμενίσῃ. Τότε ὁ Ἑγούμενος «φόβῳ παταχθεὶς διὰ τὸ θαῦμα» ἐξέρχεται ἐκ τοῦ Ναοῦ, συναθροίζει τὴν ἀδελφότητα, διηγεῖται τὰ συμβάντα καὶ ἀναβαίνει μετὰ τῶν ἐνόπλων ἤδη μοναχῶν εἰς τὰ τεῖχη, καθ' ἣν στιγμὴν Σαρακηνοὶ πειρατὰὶ ἐφόρμῳν καὶ ἐπρόκειτο νὰ εἰσπηδήσουν εἰς τὴν Μονήν. Ἡ ἐφοδὸς τῶν πειρατῶν ἀποκρούεται καὶ οἱ μοναχοὶ ἐπιστρέφουν εἰς τὸν Ναὸν ἵνα εὐχαριστήσωσι τὴν Θεοτόκον· πάντες ἐκπλήσσονται ἐπὶ τῇ θεᾷ τῆς εἰκόνας· ἡ εἰκὼν εἶχε μετασχηματισθῆ καὶ ἡ χεὶρ τοῦ Χριστοῦ ἔμενεν ἀκόμη εἰς τὰ χεῖλη τῆς Θεοτόκου· καὶ τὸ μὲν πρόσωπον τῆς Παναγίας ἐξέφραζε συμπάθειαν καὶ ἀγάπην, τὸ βλέμμα της ἐπιείκειαν, πραότητα καὶ εὐσπλαγγίαν, ἐπὶ δὲ τῶν χειλέων της ἐπανεπαύετο μειδίαμα σεμνόν, προσφώνημα καὶ παρηγορία — τὸ δὲ πρόσωπον τοῦ Χριστοῦ ἦτο ἀκόμη ἀπειλητικόν, ὑπεδηλοῦτο ἡ κίνησις τῆς ὀργῆς καὶ τὸ βλέμμα του πλήρες αὐστηρότητος καὶ ἀδυσωπότητος κρίσεως. Οἱ μοναχοὶ, εὐγνώμονες πρὸς «τὴν κοινὴν ἔφορον τοῦ Ἁγίου Ὁρους πανύμνητον Ὑπεραγίαν Παρ-

θένον Θεοτόκον» ἔξακολουθοῦσι καὶ σήμερον ἔτι τιμῶντες τὴν θαυματουργὸν εἰκόνα. Οἱ ἀναγνώσται τοῦ Ἡμερολογίου θὰ ἐπιτρέψουν εἰς τὸν γράφοντα νὰ παραιτηθῇ — κατόπιν τῆς διηγήσεως θαύματος — οἰασδήποτε τεχνικῆς ἀναλύσεως καὶ χρονολογίας τῆς εἰκόνης τῆς Παραμυθίας.

Ἐτέρου εἴδους ἀγιορειτικὰ κειμήλια, πολυτιμώτατα ἕνεκα τῆς σπανιότητος αὐτῶν, εἶνε φορητὰ μωσαϊκὰ εἰκόνες, κατασκευασμέναι μὲ λεπτοτάτας ψηφίδας προσκεκολλημένας διὰ κηρομασίχης ἐπὶ σανίδος, καὶ προερχόμεναι πιθανώτατα ἐκ Προσκυνηταρίων βυζαντινῶν ἀρχόντων, ἴσως ἐκείνων, οἵτινες ἀφῆκαν τὸν Κόσμον, ἐμόνασαν καὶ ἀπέθανον εἰς τὸν Ἄθω. Ἡ εἰκὼν 2 παριστᾷ ψηφιδωτὸν εἰκονίδιον, φυλασσόμενον εἰς τὸ Σκευοφυλάκιον τῆς Μονῆς Βατοπεδίου, ἐνθα εἰκονίζεται ὁλόσωμος ἡ Ἁγία Ἄννα φέρουσα εἰς τὰς ἀγκάλας βρέφος ἔτι τὴν μονογενῆ θυγατέρα της (Θεοτόκον). Ἡ μεγαλοπρεπὴς ἀλλὰ καὶ σεμνὴ στάσις τῆς Μητρὸς, ἡ στοργὴ μεθ' ἧς προσβλέπει τὸ νήπιον, αἱ χειρονομίαι τῶν εἰκονιζομένων, τῆς Μητρὸς δεομένης εἰς τὸν Θεὸν ἵνα χαρίσῃ εἰς αὐτὴν τὴν μονογενῆ θυγατέρα της, τοῦ βρέφους δὲ ἀπλοῦντος τὴν δεξιὰν χεῖρα εἰς τὸ στήθος τῆς Μητρὸς, συνδυαζόμενα πρὸς τὴν ἐπιτυχῆ πτύχωσιν τῶν ἐνδυμάτων καὶ τὴν πλαστικότητα ἐνθυμίζουσαν βυζαντινὴν ἡγεμονίδα, κρατοῦσαν τὸν πορφυρογέννητον αὐτῆς βλαστὸν καὶ προδίδουσαν τέχνην τοῦ ἸΔ' αἰῶνος, τὰ πρότυπα τῆς ὁποίας γνωρίζομεν ἐκ τῶν ὁμοίας τέχνης μωσαϊκῶν τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει Μονῆς τῆς Χώρας (νῦν Καχοιέ-Τζαμί). Ὅπισθεν καὶ ἐπὶ τῆς σανίδος, ἐπὶ τῆς ὁποίας εὐρίσκεται ἡ εἰκὼν, ὑπάρχει σλαβωνικὴ ἐπιγραφή, ἀναγράφουσα ὅτι αὕτη εἶνε κτῆμα: *τῆς Τσαρίνας καὶ μεγάλης πριγκηπισσης Ἀναστασίας*. Αὕτη ἦτο σύζυγος Ἰβάν τοῦ Τρομεροῦ (1533-1536) ἄγνωστος δὲ εἶνε ἡ αἰτία, δι' ἣν περιῆλθε τὸ εἰκονίδιον εἰς τὴν κυριότητα αὐτῆς ἔπειτα δὲ καὶ εἰς τὴν κυριότητα τῆς Μονῆς Βατοπεδίου· ὁποσδήποτε ἄνωθεν τῆς ξενικῆς ἐπιγραφῆς ὑπάρχει παλαιὸν μονόγραμμα τῆς Μονῆς, ἥτοι σταυρὸς εἰς τὰ ἄκρα τῶν κεραιῶν τοῦ ὁποίου εἶνε τὰ γράμματα: Β, Τ, Π, Ε (Βατοπέδιον).

Εικ. 2. Ψηφιδωτὸν εἰκονίδιον τῆς Ἁγίας Ἄννης.

(Ἐκ τοῦ Σκευοφυλακίου τῆς Μ. Βατοπεδίου).

Ἡ εἰκὼν 3 παριστᾷ ὁμοίως ψηφιδωτὴν φορητὴν εἰκόνα τοῦ Ἁγίου Γεωργίου, ἀλλὰ πολὺ μεγαλυτέρων διαστάσεων ἀπὸ τῆς πρώτης — ἡ εἰκὼν 3 ἔχει ὕψος 1.20 μ. καὶ πλάτος 0.60 μ. ἐνῶ ἡ εἰκὼν 2 εἶνε 0.40 × 0.20 μ. — φυλασσομένην εἰς προσκυνητᾶριον ἐστημένον ἀριστερὰ τοῦ κυρίως Ναοῦ τοῦ νεωτέρου Καθολικοῦ τῆς Μονῆς Ξενοφάντος, τὸ πρῶτον ἐνταῦθα δημοσιευομένην. Ἐν αὐτῇ ὁ Ἅγιος Γεώργιος παρίσταται ὄρθιος εἰς στάσιν δεήσεως πρὸ τοῦ δεξιὰ καὶ ἄνωθεν τῆς εἰκόνης προφανῶς εὐλογοῦντος Χριστοῦ, οὗτινος ὅμως ἔχει καταστραφῆ ἡ δεξιὰ καὶ διασφίζεται ἡ κρατοῦσα τὸ εἰλιτᾶριον ἀριστερὰ χεῖρ. Ὁ ἅγιος εἰκονίζεται ἔφηβος, τὴν κεφαλὴν αὐτοῦ στέφει οὐλὴ κόμη καὶ εἶνε ἐνδεδυμένος διὰ τῆς ἐπισήμου πολυτελοῦς χλαμύδος, κοσμουμένης διὰ γεωμετρικῶν διακοσμῆσεων, ροδάκων, τριφύλλων σχηματοποιημένων καὶ ἄλλων, καὶ ἥτις φέρει πρὸ τοῦ στήθους ἔρραμμένον τὸ **ταβλίον**, τετράγωνον δηλαδὴ πολύτιμον ὑφασμάτιον — πορφυροῦν καὶ ἰόχρουν μετὰ καρδιοσχῆμων διακοσμῆσεων καὶ ἀραβουργημάτων — δηλωτικὸν τοῦ ὑπατικοῦ ἀξιώματος. Ἡ εὐγενὴς ἔκφρασις τοῦ εἰκονιζομένου, εἶδος αὐλικοῦ ἄρχοντος τοῦ Βυζαντίου, προδίδει ἐργαστήριον τῆς πρωτευούσης τοῦ Κράτους, τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ἢ Κωνσταντινουπόλιτην ψηφοθήτην καὶ ὁμοίαν πρὸς τὸ προηγούμενον εἰκονίδιον ἐποχὴν. Εἰς τὴν αὐτὴν Μονὴν καὶ εἰς ἴδιον προσκυνητᾶριον, ἔναντι τοῦ μωσαϊκοῦ τοῦ Ἁγίου Γεωργίου τοποθετημένον, ὑπάρχει ἕτερον ὁμοίαν διαστάσεων ψηφιδωτὸν τοῦ Ἁγίου Δημητρίου εἰς ὁμοίαν στάσιν, μὲ ἀπαράλλακτον σχεδὸν ἔνδυμα καὶ ἐπίσης ἐφθαρμένον κατὰ τὰ κάτω μέρη (τὰ ἐν τῇ εἰκόνι 3 συμπληρώματα τῶν ποδῶν καὶ τοῦ κάτω μέρους τοῦ ἐνδύματος διὰ κηροῦ εἶνε μεταγενέστερα) δὲν εἶνε δὲ ἀπίθανον ὅτι τὰ μωσαϊκὰ ταῦτα εἶχον ποτὲ εἰς παραστάδα τινὰ παλαιοῦ Ναοῦ ἐντοιχισθῆ, ἐκεῖθεν δὲ ἀπετοιχίσθησαν ὑπὸ καλλιτέχνου μοναχοῦ καὶ ἐτοποθετήθησαν καταλλήλως ἐπὶ σανίδων, ἀποβάντα οὕτω φορητὰ ψηφιδωτὰ εἰκόνες. Κατὰ τὰς διηγήσεις τῶν μοναχῶν τὰ μωσαϊκὰ ταῦτα περισυνέλεξεν ὁ ἀοίδιμος Πατριάρχης Ἰωακεῖμ ὁ Γ' ὅτε ἐμόναζεν ἐν Ἁγίῳ Ὁρει ἐν Μυλοπο-

Εικ. 3. Ψηφιδωτή φορητή εικόνα του Ἁγίου Γεωργίου.

(Ἐν τῷ Καθολικῷ τῆς Μ. Ξενοφώντος).

τάμω· δυστυχῶς ἔνεκα τῶν περικαλυμμάτων των δὲν ἠδυνήθημεν τὸ κάτωθεν τῶν ψηφίδων στρώμα νὰ ἐξετάσωμεν.

Ἐκ τῶν εἰκονιδίων μετ' ἐπιχρῦσεων ἐπενδύσεων ἢ ἐσθῆτων—ὡς λέγονται αὐταὶ ἐν τῇ ἐκκλησιαστικῇ γλώσσει—παρέχω ἐνταῦθα *δίπτυχον*—ἀναδιπλούμενον δηλαδὴ—εἰκονίδιον τοῦ Χριστοῦ—τύπου Παντοκράτορος, ἦτοι ἐνθρόνου Ἰησοῦ ἐν προτομῇ, κρατοῦντος διὰ τῆς ἀριστερᾶς ἐπενδεδυμένον Εὐαγγέλιον καὶ εὐλογοῦντος διὰ τῆς δεξιᾶς—καὶ τῆς Θεοτόκου—τύπου Γλυκοφιλοῦσης Παναγίας, ἦτοι ἐνθρόνου ἐν προτομῇ δεξιοκρατούσης καὶ ἀσπαζομένης τὸ θεῖον βρέφος—ἐπενδεδυμένον διὰ χρυσῆς ἐσθῆτος, ἣτις σχηματίζεται ἐν εἴδει περιπλεκομένου σύρματος—διὸ καὶ συρματέϊνος ἐπένδυσις καλεῖται—καὶ πρὸς ἀσφάλειαν τῆς ὁποίας ἐτέθησαν εἰς μεταγενεστέρους χρόνους ἕξ ὁμοίας ὕλης πλαίσια, ἔχοντα κατὰ τὰς τέσσαρας γωνίας ἐκάστου εἰκονιδίου ἀγγέλους καὶ ἀστέρας (εἰκ. 4). Πλὴν τῶν συνήθων ἐπιγραφῶν IC-XC (Ἰησοῦς Χριστός) καὶ MP-ΘY (Μήτηρ Θεοῦ) ὑπάρχει ἐπὶ τοῦ εἰκονιδίου τῆς Θεοτόκου ἡ ἐπιγραφή: *Η ΕΛΠΙΣ ΤΩΝ ΛΠΕΛΠΗCΜΕΝΩΝ*, ἄνωθεν δὲ τῆς κεφαλῆς, τῆς κοσμουμένης καὶ διὰ προσθέτου μεταγενεστέρων χρόνων στέμματος, καὶ ἑκατέρωθεν τοῦ εἰκονιδίου διακρίνεται ἡμικατεστραμμένον σήμερον ἕμμετρον ἐπίγραμμα, τὸ πλήρες κείμενον ὅμως τοῦ ὁποίου συμπληροῦται τῇ βοήθειᾳ χειρογράφου Κώδικος τῆς Μονῆς (N^ο 1037), ἐνθα διεσώθη ἀκριβὲς ἀντίγραφον αὐτοῦ, ἔχον οὕτω:

*Βεβαία ἐλπίς ἠπορημένων Κόρη
σκέπη γενοῦ μοι καὶ ψυχῆς σωτηρία,
οἰδᾶ Σε γὰρ καὶ ὄρφανῶν τε καὶ ξένων
τὸν βόρβορον πλύνουσα τῶν ἁμαρτάδων.*

[Ἡ Καντακουζηνή Παλαιολογίνα]

Φιλανθρωπηῆ Ἄννα ταῦτά σοι κράζει.

*Ἀέσεις τῆς δούλης τοῦ Θεοῦ Ἄννης Παλαιολογίνας Καντακουζηνῆς·
δῶρον τῆς Φιλανθρωπηῆς.*

Τὸ δίπτυχον τοῦτο καλεῖται ἐν Ἁγίῳ Ὄρει: τὰ *νινία* καὶ ἀνακηρύσσεται ὑπὸ τῶν μοναχῶν ὡς ἐν τῶν εἰκονιδίων

96
803
81
X98

Εκ. 1. Ακτύπων σκονίδιον μετά σφραγίδων Ζουσις ἐσθίτος, το ἐπιτεκόμενον : τὰ νεύμα.
(Ἐκ τοῦ Νεουσιανικῶν τῆς Μ. Βασιλείου).

τῆς Αὐτοκρατείας τοῦ Βυζαντίου Θεοδώρας, ἅτινα ἔκρυπτεν ὑπὸ τὸ προσκεφάλαιον αὐτῆς καὶ ἠσπάζετο κρυφίως διὰ τὸν φόβον τοῦ εἰκονομάχου συζύγου τῆς Θεοφίλου (839-842), προκαλοῦσα τὰ σκώμματα τοῦ αἰλικοῦ γελοτοποιοῦ Δένδερι, τοῦ ὀνομάζοντος τὰ εἰκονίδια τῆς Θεοδώρας: τὰ καλά τῆς νινία. Ἐκ τῶν ἐπιγραφῶν ὅμως δηλοῦται ὅτι τὸ δίπτυχον εἰκονίδιον πρέπει ν' ἀναχθῆ εἰς τὸν ΙΔ' αἰῶνα, καθόσον ἡ Ἄννα ἦτο πιθανώτατα κόρη ἐνὸς ἐκ τοῦ γνωστοῦ στρατιωτικοῦ οἴκου τῶν Φιλανθρωπηνῶν, συγγενοῦς τῶν οἴκων τῶν Καντακουζηνῶν καὶ Παλαιολόγων, νυμφευθεῖσα τῷ 1395 τὸν Αὐτοκράτορα τῆς Τραπεζοῦντος Μανουὴλ Κομνηνόν ἴσως ὅμως ἡ Ἄννα ἦτο καὶ γόνος τοῦ Πρωτοστράτορος (Σταυλάρχου) καὶ μετὰ ταῦτα Μεγάλου Δουκὸς Ἀλεξίου Δούκα Φιλανθρωπηνοῦ, περὶ τοῦ ὁποίου γνωρίζομεν ὅτι ὑπάνδρευσε μίαν ἐκ τῶν θυγατέρων του μετὰ τὸν ἀνειπὸν τοῦ Αὐτοκράτορος Μιχαὴλ Παλαιολόγου. Ὡς πρὸς τὴν τέχνην τῶν εἰκονιδίων, αὕτη δύναται νὰ προβληθῆ ὡς ἐν τῶν ἀρίστων δειγμάτων τῆς λεγομένης Κρητικῆς τέχνης, τῆς ἀναφανείσης μὲν κατὰ τοὺς ἐσχάτους βυζαντινοὺς χρόνους, ὡς εἶνε αἱ τοιχογραφίαι τῆς Περιβλέπτου τοῦ Μιστρᾶ, ἀνεληθούσης ὅμως εἰς μεγάλην ἀκμὴν εἰς μεταβυζαντινοὺς χρόνους, ἦτοι εἰς τὸν ΙΣ' καὶ ΙΖ' αἰῶνα, ὡς εἶνε αἱ τοιχογραφίαι τῆς Λαύρας καὶ ἄλλων ἀγιορειτικῶν Μονῶν καὶ αἱ πλεῖσται τῶν φορητῶν εἰκόνων. Ἐννοεῖται ὅτι τὸ εἰκονίδιον τοῦ Βατοπεδίου ἔχει καταφανῆ ἴχνη νεωτέρων ἐπιδιορθώσεων, κυρίως εἰς τὸ πρόσωπον τοῦ Χριστοῦ, αἱ ἐπιδιορθώσεις ὅμως αὗται δὲν ἐμποδίζουν νὰ λάβωμεν ἰδέαν τινὰ τῆς καλλιτεχνικῆς ζωῆς τῶν τελευταίων βυζαντινῶν χρόνων.

Ὡς τελευταῖον δεῖγμα ἐκ τῶν κειμηλίων τοῦ Ἁγίου Ὄρους παραθέτω πολῦτιμον κάλυμμα Εὐαγγελίου ἐκ τοῦ Σκευοφυλακίου τῆς Μονῆς Ξηροποτάμου. Ἡ εἰκὼν ὃ παριστᾷ τὴν μίαν πλευρὰν ὀλοχρύσου καλύμματος χειρογράφου Εὐαγγελίου τοῦ ΙΒ'-ΙΓ' αἰῶνος ἦτοι σταχώσεως, ὡς λέγεται τὸ δέσιμον τῶν χειρογράφων διὰ λεπτῆς σάνιδος, ἐφ' ἧς εἶνε δι' ἧλων προσηρμοσμένη ἡ χρυσοῦ ἢ ἀργυρᾶ

μετ' ἀναγλύφον πλάξ, πρὸς ἀσφάλειαν τῆς ὁποίας τίθεται κάτωθεν λινοῦν ὕφασμα.

Τὸ χρυσοῦν κάλυμμα τῆς εἰκόνης 5, τὸ πρῶτον ἐνταῦθα καὶ τοῦτο δημοσιευόμενον καὶ ἐντελῶς ἄγνωστον εἰς τοὺς βυζαντινολογικοὺς κύκλους, ἀποτελεῖται ἐκ τεσσάρων στενωῶν μετὰ πλέγματος ταινιῶν, κοσμουμένων διὰ τεσσάρων κόμ-

Εἰκ. 5. Ὁλόχρυσος στάχσις χειρογράφου Εὐαγγελίου τοῦ ΙΒ'- ΙΓ' αἰῶνος.

(Ἐκ τοῦ Σκευοφυλακίου τῆς Μ. Ἐρησοποτάμου).

βων κατὰ τὰ ἄκρα — ἐξ ὧν ὁ εἰς κατὰ τὴν βᾶσιν ἀριστερὰ ἐξέλιπε — καὶ τεσσάρων ἀστέρων ἐν τῷ μέσῳ ἐκάστης ταινίας τοποθετημένων αἱ τέσσαρες αὗται ταινίαι εἶνε προσηρμοσμέναι ἐν εἴδει πλαισίου περὶ τὴν κεντρικὴν πλάκα, ἐφ' ἧς παρίσταται ἀνάγλυφος ἡ Σταύρωσις τοῦ Χριστοῦ. Ἐπειδὴ ὁ Ἐσταυρωμένος εἶχε φθαρῆ ἀντεκατεστάθη διὰ πολυτίμου δακτυλιολίθου, ἔχοντος ἀνάγλυφον τὴν Σταύρωσιν, παρέμει-

ναν δὲ ἐπὶ τῆς χρυσοῦς πλακῶς, παραμορφωμένοι κατὰ τὸ πλεῖστον, αἱ παραστάσεις τῆς Θεοτόκου καὶ τοῦ Θεολόγου καὶ οἱ ἑκατέρωθεν τοῦ σταυροῦ καλύπτοντες μετὰ φρίκης διὰ τὸ τελούμενον δρᾶμα τὰ πρόσωπα ἄγγελοι τέσσαρες τέλος πολῦτιμοὶ λίθοι κατὰ τὰ τέσσαρα ἄκρα τῆς κεντρικῆς πλακῶς συμπληροῦσι τὴν ὅλην διακόσμησιν τῆς πολυτίμου τῶν ἐσχάτων πιθανώτατα βυζαντινῶν χρόνων σταχώσεως ταύτης τοῦ χειρογράφου Εὐαγγελίου τῆς Μονῆς Ξηροποτάμου.

Ἐκ τῆς ἀνωτέρω γενομένης ἀπλῆς περιγραφῆς κειμηλίων τινῶν τοῦ Ἁγίου Ὄρους δύναται νὰ διακρίνη ὁ ἀναγνώστης τὴν σημασίαν, τὴν ὁποίαν ταῦτα ἐνέχουν διὰ τὴν ἱστορίαν καθόλου τοῦ Γένους μας. Εἶνε κάτοπτρον ἀψευδὲς τῶν ἐκ βαθυτάτης πίστεως προερχομένων θρησκευτικῶν παραδόσεων, μὲ τὰς ὁποίας ἐτράφησαν καὶ ἐμεγαλουργήσαν προγενέστεραι γενεαί, δεικνύουν εἰς ἡμᾶς τὴν αἴγλην τῆς Αὐτῆς καὶ τῆς ἀριστοκρατίας τοῦ Βυζαντίου καὶ τὰς διπλωματικὰς σχέσεις τοῦ Κράτους πρὸς γειτονικοὺς βαρβαρικοὺς λαοὺς, τοὺς ὁποίους καὶ διὰ τοιούτων καλλιτεχνικῶν δώρων ἐζήτει νὰ ἐκπολιτίσῃ, καὶ εἶνε ἀπτὰ δείγματα περασμένης καλλιτεχνικῆς ζωῆς τοῦ Ἑλληνισμοῦ, ἣτις μεθ' ὅλας τὰς ἐλλείψεις τῆς ἐποχῆς, εἶνε πλήρης ὑπερκοσμίου μεγαλείου ἀλλὰ καὶ πραγματικότητος κοσμικῆς, ἱκανῆς νὰ χρησιμεύσῃ εἰς τοὺς νέους μας καλλιτέχνας ὡς τὸ πρότυπον γνησίας νεοελληνικῆς καλλιτεχνικῆς ζωῆς.

Γ. Α. ΣΩΤΗΡΙΟΥ

Ἐφορος τῶν βυζαντινῶν μνημείων